

Разрадити уставну концепцију друштвене својине

Моје уводне напомене готово да су сувишне, с обзиром да сам аутор Подсјетника који вам је достављен за овај разговор. У њему су дотакнута бројна отворена питања и дилеме остваривања уставне концепције друштвене својине, при чему је стављено тежиште, прије свега, на њене друштвено-економске аспекте.

На та питања односа друштвене својине морају се у друштву што је могуће прије дати цјеловити и конзистентни одговори и у теоријском и практичном погледу. То је сада у нас један од најпречих задатака и науке, и идеологије, и политике, и праксе.

Од тога како будемо рјешавали актуелне проблеме у сфери друштвено-својинских односа најнепосредније зависи темпо превлађивања економске и друштвене кризе у којој се налазимо, то јест од тога зависи остваривање економске и друштвене стабилзације и развој социјалистичког самоуправљања. Исто тако, садржину предстојећих уставних промјена, посебно промјена у привредном систему, у слободном удруженом раду, као и саме домете тих промјена, у великој мјери ће најнепосредније одређивати рјешења у друштвено-својинској и „својинској“ сфери нашег друштва.

То су и главни разлози због којих је у посљедње вријеме друштвена својина доспјела на дневни ред најодговорнијих тијела у друштву. Као што знате, Предсједништво ЦК СКЈ је припремио Нацрт ставова о друштвеној својини. О том документу су обављене расправе у партијским руководствима република и покрајина, у њиховим друштвеним савјетима, у одборима Скупштине СФРЈ, у ССРНЈ. Такве расправе обављене су и у Предсједништву ЦК СК Црне Горе и републичким савјетима Црне Горе. Прије неки дан о Нацрту тих ставова обављена је и веома корисна расправа на заједничкој сједници два савезна друштвена савјета. Питања друштвене својине су једна од централних тема и у раду на промјенама Устава СФРЈ.

Ако сам добро обавијештен, предстоји и сједница ЦК СКЈ о друштвеној својини. И овај разговор је, поред осталог, и у функцији припреме те сједнице.

Из мноштва актуелних питања друштвене својине која би завређивала да буду бар поменута, скренуо бих вашу пажњу, сасвим кратко, само на три-четири питања која ми изгледају најактуелнија, за која, без одлагања треба, наћи праве одговоре, теоријске и системске.

Чини ми се да је, прије свега, потребно ближе се позабавити — смирено, толерантно и аргументовано — бројним контраверзама око појма друштвене својине. Прецизно одређење њеног појма је крупан теоријски и методолошки проблем. Нека једноставна, јасна и потпуна дефиниција друштвене својине у условима социјалистичког самоуправљања до сада није понуђена. У нашој економској и правној науци, укључујући и саму уставну концепцију, појам друштвене својине више је одређен негативно него позитивно полазећи од питања шта све друштвена својина *није*, шта она *не би смјела* да буде, а не шта она стварно *јесте*. Њена суштина више је одређена забранама, ограничењима него слободама и допуштењима. Одатле извиру и бројне контраверзе.

У нас су све више у „оптицају“ теоријски погледи о „несвојинском“ карактеру средстава у друштвеној својини. Наша стварност пружа пуно „материјала“ за такве теоријске погледе. Знатан дио средстава у друштвеној својини, посебно вишка рада, отуђен је или се по једном аутоматизму отуђује од производних радника у удрженом раду, без њихове стварне сагласности. Зато се средства у друштвеној својини у пракси некако више осјећају као да су „туђа“, да истински не припадају радницима као да нијесу њихова, иако се формално-правно налазе у њиховим рукама.

У свјетлу стварног „доживљавања“ средстава у друштвеној својини као „несвојине“ нужно је одговорно и критички прегледати сва уставна рјешења о друштвеној својини. Нека истраживања у том погледу упућују на сљедеће:

У уставној концепцији друштвене својине нема чврстог теоријског упоришта за „несвојинско“ поимање друштвене својине. У њему је прецизно дефинисан правно-несвојински, односно неправно-својински карактер друштвене својине, утврђено је да она није право својине, да нико нема и да нико не може стећи право својине, нико не може ни по ком правно-својинском основу присвајати производ друштвеног рада.

Таква одређења друштвене својине су у теоријском и практичном смислу веома значајна. Она, међутим, нијесу и довољна. Суштина друштвене својине не може се изразити само кроз њену „друштвену“ димензију. Она има и своју „својинску“ димензију. Противурјечност друштвене својине се, поред осталог, изражава и у томе што је она

истовремено и „друштвена“ и „својинска“. У Уставу СФРЈ није на јасан и прецизан начин дефинисана „својинска“ димензија друштвене својине, да је друштвена својина једноставно и својина, да је она један од могућих историјских облика својине.

Право својине не може се једноставно поистовјеђивати са својином у општем смислу. Право својине је само један од историјских облика својине, а не замјена за својину уопште. Право својине, односно приватна својина није крај „својинске“ историје друштва.

Зашто би се свако могуће схватање својине морало кретати само просторима и свјетовима „права својине“. Својина није статични однос. Она дијели судбину динамизма историјског развоја друштва. Својина је подложна исто тако као што се мијења и само друштво. Историјски гледано, колективна својина је „старија“ од приватне својине, од права својине:

Друштвена својина је историјски облик својине просто зато што се и на основу ње може вршити присвајање производа друштвеног рада. То што друштвена својина значи негацију права својине и сваког другог својинског монопола не значи и негацију само присвајања. Све док постоји својина, па била она и друштвена, мора да постоји и присвајање. Присвајање представља материјалну садржину сваког облика својине.

Сам чин постојања „присвајања“ представља „својинску“ димензију друштвене својине. При томе основ „присвајања“ је само друштвено признати укупни текући и минули рад радника, а не право својине или друштвено-сопственички монопол над условима, средствима и резултатима рада радника. Укратко, друштвена својина је облик својине у којем се присваја само на основу рада. Односно, друштвена својина обезбјеђује сваком раднику да у „присвајању“ производа друштвеног рада учествује само са „легитимацијом рада“.

Производ рада у друштвеној својини мора се и „лично“, „индивидуално“ присвајати, јер се само на такав начин може, поред осталог, изразити и сама природа друштвене својине. Ако друштвена својина истовремено не би била и облик индивидуалне (личне) својине, она би се аутоматски претварала у својеврсни монопол и монополско право над појединачним радницима у слободном удруженом раду. Зато су, у том смислу, средства за производњу у друштвеној својини у исто вријеме и средства личног рада радника у оквиру слободног удруженог рада.

Радни допринос појединачног радника мора бити „мјера“ за индивидуалну (личну) својину радника. А та мјера мора бити тржишно одређена или бар изведена из тржишно валоризованог радног доприноса тог радника

кроз реализовање на тржишту производа у који је уткан и његов радни допринос.

Мјерење цјелине радног доприноса радника као основе за „присвајање“ стварног друштвеног дохотка (производа рада) у нас је сада критична тачка читавог правног и привредног система. Зато што се нетржишно понашамо, у друштву нам не полази за руком да адекватно изразимо (валоризујемо) радни допринос радника по основи квалитета и квантитета његовог текућег и минулог рада.

Најављујемо „разбијање“ „плаћеног“ дијела радничког текућег рада на дио личног дохотка по основу текућег рада (ЛД₁) и дио личног дохотка по основу минулог рада (ЛД₂) омогућиће прецизније изражавање и укупног радног доприноса радника.

Једно од централних системских питања је сада у нас као да ЛД₂ појединачног радника буде непосредно у функцији проширене репродукције друштва и основне организације удруженог рада. Без такве материјалне мотивације не може се остваривати офанзивни привредни развој, нема економске стабилизације.

Појединачни радник у основној организацији удруженог рада неће својом вољом да гласа за издвајање веће акумулације из дохотка на рачун свог нижег личног дохотка, ако унапријед зна да се та акумулација од њега дефинитивно отуђује и да од такве акумулације неће имати никакве материјалне користи ни његова основна организација у виду дохотка нити он сам у виду личног дохотка, било ЛД₁ или ЛД₂. Наше стање у друштвеној репродукцији је сада такво.

Самим друштвеним и привредним системом, системским правним и економским механизмима нужно је обезбиједити аутоматско издвајање максимално могућег дијела дохотка за акумулацију. Потребан нам је такав систем у којем ће акумулација бити, прије свега, свакодневна брига самих самоуправно-удружених радника, а не само друштва, државе, субјективних социјалистичких снага.

Стално увећавање средстава у друштвеној својини могуће је остварити и остваривати само кроз јасно дефинисање материјалне „копче“ између појединачног радника у удруженом раду и издвајања из дохотка за акумулацију и господарење њоме. Зато је и централно питање друштвене својине и читавог система слободног удруженог рада однос радника према минулом раду.

Чак би и пензије радника требало почети све више повезивати са ЛД₂. „Неплаћени“ дио радничког текућег рада не треба да буде анонимна величина, не треба да се претвара у анонимни друштвени капитал, да се „подруштљава“ као отуђени рад радника. Зато је у нашем систему друштвене расподеле потребно да постоји не само ЛД₂ него и П₂ (пензија).

Сљедеће питање тиче се субјеката друштвене својине. У нашој правној и економској науци уставна концепција друштвене својине је, поред осталог, „схваћена“ тако да друштвена својина нема свог правног носиоца, да субјект друштвене својине није ни појединац, ни колектив, ни држава.

Уставну концепцију друштвене својине могуће је „разумјети“ и на другачији начин. Наиме, у Уставу се каже да „нико не може имати право својине на друштвена средства“ а не да друштвена средства немају уопште свог субјекта, свог носиоца. Устав СФРЈ најдиректније забрањује конституисање правно-својинског, својинско-правног субјекта над друштвеним средствима, али не садржи ни једну одредбу којом би забрањивао конституисање одговарајућих друштвено-својинских субјеката друштвене својине. Ту „друштвено-својинску“ димензију субјеката друштвене својине Устав СФРЈ из 1974, на жалост, није ближе дефинисао, нијесу ближе разрађена друштвено-својинска овлашћења друштвено-својинских субјеката друштвене својине. То је и једна од најслабијих тачака уставне концепције друштвене својине.

Питање субјекта, односно друштвене својине мора се отворити на јасан начин, и у теоријском и у практичном економско-правном смислу. То захтијева и актуелно стање репродуковања друштвене својине. Не може се даље остајати само на негирању постојања правно-својинских субјеката друштвене својине него је неопходно учинити корак даље у разради уставне концепције друштвене својине у том смислу да се бар покуша да се дефинишу друштвено-својински субјекти друштвене својине, који би се по природи својих друштвено-својинских овлашћења суштински разликовали од правно-својинских субјеката и њихових правно-својинских овлашћења.

Ако се друштвена својина појмовно схвата као својина, као историјски и као основни облик својине у условима социјалистичког самоуправљања, онда и она, као и сваки други историјски облик својине (приватна, државна, задружна и др.) по природи ствари треба и мора да има и свог, односно своје носиоце, своје субјекте, своје „вршиоце дужности“. Ако их нема, онда друштвена својина и није својина у правом смислу. У том случају и сам појам друштвена својина морао би да се замијени неким другим адекватнијим „несвојинским“ правно-економским изразом, из појма „друштвена својина“ морала би се излучити свака „својинска“ илузија.

Суштина наших проблема у изградњи социјализма није у дилеми да ли друштвена својина има или нема своје субјекте, носиоце, „вршиоце дужности“, него у томе како укупан систем заснован на том облику својине учинити ефикаснијим у друштвеном, економском, правном и поли-

тичком погледу, ефикаснијим у односу на систем заснован на праву својине. А таква ефикасност не може се успјешно изразити, не може се комплетније појмовно одредити и конкретније разрађивати без субјеката, без носиоца, без „вршиоца дужности“ друштвене својине, као имовине и као производног односа. Свако уставно-правно „бјежање“ од прецизног или прецизнијег дефинисања субјеката друштвена својина, што је у нас прилично изражено, води *via fakti* претварању друштвене својине у некакву безличну масу, у апстрактну субјективистичко-волунтаристичку конструкцију, а њену могућу економску и правну разраду у нормативистичку илузију.

Без субјеката друштвене својине одговорност за репродуковање и увећавање друштвених средстава претвара се у формализам, у неодговорност. А то је сада у нас најкрупнији економски и друштвени проблем. На свакој тачки друштвене репродукције и друштвеног организовања рада мора се прецизно знати, „по имену и презимену“, ко је све и колико одговоран за привређивање и управљање средствима у друштвеној својини.

Робна производња у условима социјалистичког самоуправљања не може да егзистира ако иза робе у друштвеној својини која се размењује на тржишту не „стоји“ њен конкретан носилац, то јест одређени друштвено-својински субјект. Роба произведена радом и средствима у друштвеној својини мора имати свог друштвено-својинског субјекта просто зато што тржишне законитости дјелују, поред осталог, и на веома конкретан начин, са одговарајућим економским посљедицама, према сваком радном колективу као робном произвођачу, учеснику робне размјене. Ћуди тржишних законитости траже конкретне субјекте, конкретне субјекте, конкретне носиоце и конкретну одговорност робних произвођача у привређивању радом и друштвеним средствима по строгим начелима робне производње.

То су веома крупни разлози због којих је неопходно на јасан начин отворити питање дефинисања субјеката, носилаца, „вршиоца дужности“ друштвене својине у условима социјалистичког самоуправљања. Субјекти друштвене својине морају се „изводити“ из цјелине социјалистичких самоуправних друштвено-економских односа који се успостављају у друштвеној репродукцији и друштвеној организацији рада, морају се „тражити“ и „излазити“ у сплету сложених односа који се успостављају на линији од рада појединачног радника у самоуправно удруженом раду, самоуправно организованих радника у удруженом раду (радног колектива), облика самоуправне организације удруженог рада и самоуправног интересног организовања па до нивоа друштвено-политичких заједница и самог друштва као цјелине.

Крупно питање је очување интегритета друштвене својине. Честе су појаве обезвјеђивања, расипања, развлачења и уништавања средстава у друштвеној својини. Наш друштвени и привредни систем још није „опремљен“ потребним механизмима за очување реалног вриједног интегритета средстава у друштвеној својини. Реално вредновање средстава у друштвеној својини (реална амортизација, реална камата, реални курс, редовна ревалоризација средстава и др.) услов је њиховог очувања и увећавања. Средства у друштвеној својини („друштвени капитал“) морају имати своју цијену као и сваки други резултат рада у условима робне привреде и социјалистичког самоуправљања.

Смањивање и смањење инфлације је услов за реално вредновање средстава у друштвеној својини. Просто је немогуће „измислити“ некакав метод ревалоризације средстава који би надјачао инфлацију.

Убрзање циркулације (промета) средстава у друштвеној својини на јединственом југословенском тржишту један је од битних услова њихове адекватније доходне алокације и репродукције. Друштвена средства треба слободно да „иду“, без посредништва и посредовања са стране, тамо гдје се могу најбоље доходовно оплодити, то јест рационално алоцирати. Зато су нам потребне крупне промјене у систему удруживања рада и средстава и доходовним односима.

Промет друштвених средстава може се знатније убрзати ширим коришћењем хартија од вриједности (тзв. самоуправних вриједносница), укључујући и институционализовање њиховог тржишта.

А сада неколико ријечи о заштити друштвене својине. Свим расположивим средствима и знањем неопходно је изградити такав „одбрамбени механизам“ заштите друштвене својине који би је, унапријед, колико је то максимално могуће, штитио од сваког облика „ерозије“. Цјелокупним нашим друштвеним системом, правним, економским и политичким, неопходно је „право друштвене својине“, „право рада друштвеним средствима“ подићи на ниво „светог права“ социјалистичког самоуправљања.

Међутим, самом заштитом друштвене својине не може се обезбиједити увећање њене материјалне основе. Зато је најбољи „систем“ заштите друштвене својине онај који води њеном сталном увећавању.

У средишту „одбрамбеног механизма“ заштите друштвене својине мора се налазити материјални и морални интерес радника да је чувају и да је стално доходовно увећавају.

Исто тако, и друштвена евиденција и статистичко праћење стања и кретања средстава у друштвеној својини мора бити ажурнија и потпунија него што је то сада.

На крају о неким аспектима повезивања друштвене и других облика својине.

Обезбеђивање несметаног репродуковања и сталног увећавања друштвене својине у свом самоуправном облику је стратешко питање садашње и будуће социјалистичке изградње југословенског друштва. У том погледу никаквих дилема ни компромиса не може бити. Без друштвене својине социјалистичко самоуправљање било би незамисливо.

У нашој економској и правној науци, а и у досадашњој социјалистичкој и самоуправној пракси, ипак није дат прецизан одговор на питање кроз какву „пропорцију“ својинских односа треба да се остварује доминантна позиција друштвене својине, односно који је то могући и реални простор за егзистенцију, па и за аутономију и слободнији развој и других својинских облика, посебно приватне својине (права својине), а да се при томе не доводи у питање репродуковање и развијање социјалистичких самоуправних производних односа нашег друштва. Остало је, наиме, отворено питање до које тачке је друштвено и политички оправдано и економски рационално да се даље повећава учешће друштвене, односно да се даље смањује учешће приватне и других својинских облика у стварању друштвеног производа, као и у каквим односима треба да буду ти „други“ својински облици са друштвеном својином, какви „мостови“ да буду између друштвене и других облика својине, имајући у виду потребу обезбјеђивања динамичног привредног и друштвеног развоја у условима социјалистичког самоуправљања.

Пред стваралачким субјективним снагама нашег друштва поставља се задатак не само да стварају услове и утврђују правце даљег развоја друштвене својине него и да обликују друштвено и економски најстимулативнију компензацију укупних својинских односа, да изналази нове облике и механизме „коегзистенције“, „хармонизације“, „хомогенизације“ па и „конкуренције“ друштвене и других облика својине, са јасном социјалистичком опцијом да односи између друштвене и других облика својине буду упрегнути у кола социјалистичког самоуправног напретка нашег друштва, убрзанијег развоја његових производних снага и производних односа.

У нашој социјалистичкој стварности, посебно у круговима догматизираних „социјалистичке“ свијести, присутна је тежња да се простори могуће привредне „акције“ личног рада у том облику приватне својине максимално редуцирају, да се њено учешће у стварању друштвеног производа даље минимизира. Стварне друштвене и економске потребе су другачије, сваким даном се на другачији начин постављају у односу на догматску визију социјализма и самоуправљања. Многе економске проблеме и тешкоће (незапосленост и сл.) брже и успјешније бисмо рјешавали уколико

би се створили сви потребни уставно-правни („систематски“) услови, ако не за даље повећавање, а оно бар за заустављање даљег опадања учешћа сектора приватне својине у стварању друштвеног производа, које сада износи око 13%. Тиме би био омогућен и апсолутни раст тог својинског сектора. Наравно, социјалистичко и самоуправно ткиво југословенског друштва не би било угрожено ни уколико би се тај проценат и нешто мало повећао. Тиме друштвена својина не би била ни мало угрожена.

Грађанима који раде или који намјеравају да раде средствима у приватној својини морамо повратити повјерење, истином их убјеђивати да циљ нашег социјалистичког друштва никада није био и да никада неће бити ликвидирање личног рада, него само ликвидирање експлоатације туђег рада. Личном раду са средствима у приватној својини, лишеном експлоатације туђег рада, мора се дати третман социјалистичког рада, не супротстављати га друштвеној својини, социјализму и самоуправљању.

Наш будући социјалистички самоуправни развитак мора се све више изражавати и кроз разноврсне облике повезивања друштвене својине, приватне својине, личног рада. Различити својински облици, са јасном социјалистичком оријентацијом одговарају природи једног друштва које се налази у прелазној фази свог развитка. А такво је наше социјалистичко друштво, у којем објективно морају и још дуго ће морати да егзистирају различити својински облици. Зато, не само на практичном, него и на теоријском и идејном плану, треба имати више слуха за задружну својину, што прије изаћи из кругог својинског традиционализма. Задружна својина мора добити „право грађанства“ и у пракси и у теорији. Она мора бити добродошла.

